

MÁRIÁS József

Nemzet a csillagokban

Bertha Zoltán könyvének margójára

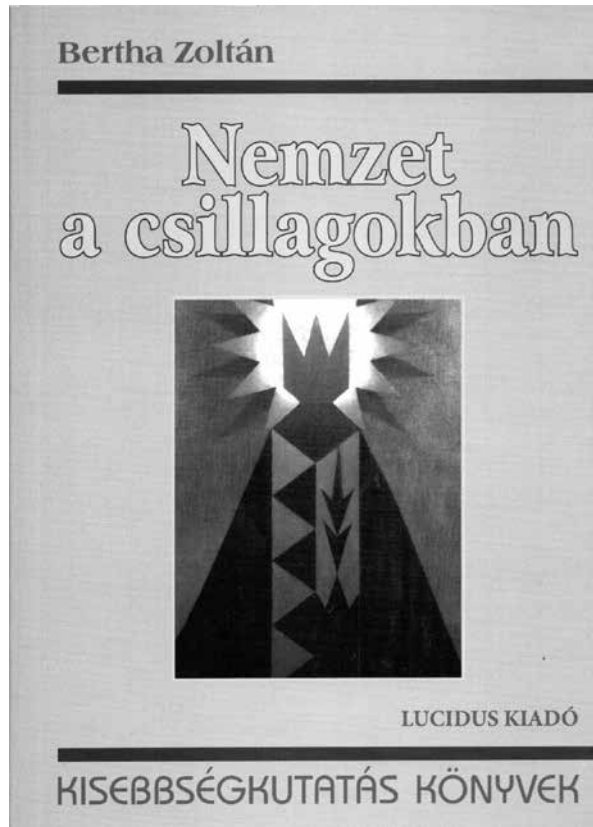
A nemzetéért aggódó, nemzetét féltőn óvó költő szavait méltán írjuk jellegként Bertha Zoltán újabb kötete elé. Méltán és joggal, hisz tartalmában odaillik a nemzeti sorskérdéseket taglaló kötetei sorába, folytatja azt a küzdelmet, amely a nemzeti tudatot és érzést kívánja mindennapos cselekedeteink mozgatórugójává tenni, küzdeni s olvasóit is cselekvésre buzdítani az azt romboló tendenciák ellen, sosem lankadva, töretlen hittel és akarattal.

A kötetbe foglalt írások tematikai/tartalmi anyaga mind az Ady Endre által elének vetített úton halad: a nemzetet az egyetemességgel összekötő hídon. A két tartópillér a kötetnyitó és a kötetzáró esszé, amelyekben Bertha Zoltán a tőle megszokott elmélyültséggel él a negyedik műnem – az esszé – kínálta lehetőséggel, érvek és értékek sokasága felsorakoztatásával bontva ki, öntve formába gondolatait.

A *Szemponatok a magyar nemzeti irodalmi paradigmához* soraiban a nemzetfogalom literatúrai letükröződésébe nyújt betekintést. Költők, írók érvei, eszmei töltetet hordozó idézetek sokaságának felsorakoztatásával igazolja, bizonyítja, hogy miként viszonyultak, mily hangsúllyal közelítettek e témához, sosem öncélúan, sosem a bezárkózás, hanem önnön értékeink felmutatásával az egyetemesség felé. Azon az úton, amely választott jeligenk kibontásával, irodalmi alkotások sokasága által szolgálja az elérendő célt. A kötet szerzője több ízben is hivatkozik Babits

Mihály gondolataira, aki ma is érvényes definícióval adott szellemi programot: „valamely irodalom éppen annál inkább lehet világirodalmi érték, mennél *nemzetibb*: mennél több új színt, új hangot visz belé a világirodalomba (...) irodalmunk úgyszólván kezdetétől fogva a nagy európai kultúrának egyik kifejezésformája, s már mint ilyen is helyet foglal az úgynevezett világirodalomban”. Ez a nyitottság, ez a törekvés – egyszerre lenni nemzeti és egyszerre egyetemes – szervesen vonul végig irodalmunk legjava terméseiben, érték- és mértékuszgázó alkotásaiban.

E folyamat el- és megkerülhetlenné teszi, hogy tudatosítsuk magunkban, hogy irodalmunk – Berzsenyi, Csokonai, Katona, Vörösmarty, Jókai, Petőfi, Arany, továbbá Veres Péter, Kodolányi János, Németh László, Szabó Dezső, Tamási Áron, Reményik Sándor, Dsida Jenő, valamint Páskándi Géza, Hervay Gizella, Kányádi Sándor, Sütő András gondolataira hivatkozva – hogyan viszonyul a nemzetfogalom sokat vitatott kérdéséhez. Bertha Zoltán rájuk alapozva fogalmazza meg, szűri le a maga definícióját, amely „nem származás- és eredetközösségi, nem etnocentrikus, nem vagy nem pusztán állampolitikai, földrajzi-területi, táji-természeti, gazdasági, társadalmi, de még a hagyományközösségi nyelvi-kulturális adottságokon, övezeteken, körülményeken is túlhaladó, azokat transzponáló, szinte vallási (mert önkéntesen és szabad akarattól sorsvállaló) attribútumokkal fel-

ruházott, vagyis szakralizáló morális nemzeteszme és konfirmált nemzeti aspiráció, amely elvileg a legmagasabb rendűnek értelmezhető, mert tisztán lelki-szellemi erzetű, spiritualizált vérvonalként vonul végig irodalmi gondolkodásunk évszázadain.” Mennyivel másabb – tartalmasabb, dúsabb esszenciájú – vonal ez a társadalomtudományok kínálta kánonnál! Benne ott zsong a sorsélmény, a megmaradásért folytatott létküzdelem – a kisebbségé a többségi nemzet, a nemzeté az európai kontinens keretében, abban a hármas egységben, amelyet Hervay Gizella szavai példáznak előttünk: „én ember vagyok, magyar és európai”. Az összetartó, a sajátosban és az egyetemesben is érvényre jutó alakító/formáló erők sorában ott van a kereszténység erkölcsi/eszmei kisugárzása, a két szegletkövet magába ötvöző jellegzetes-

sége, amint azt Szerb Antal olyan tömören megfogalmazta: „kereszténynek lenni és magyarnak lenni csaknem ezer éven át teljesen egyet jelentett”. Ha erről lemondunk, önazonosságunk fontos összetevőit tagadjuk meg. A sajátosság és az egyetemesség közti relációban a folklór népi/nemzeti önazonosságformáló és hordozó, valamint a népi/nemzeti kultúrákat összekötő erőként van jelen. A motívumok nemzetközi áramlása, a bartóki modell érvényre jutása egyként hidat jelent, talál és épít a szomszéd népek között, sőt európai kisugárzásban is. A nemzeti jegyeket mellőző kultúra sehova sem vezet, védtelenné tesz bennünket, erőtlenné saját kultúránk őrzésében, ápolásában! A lemondáshoz épp arról, ami leginkább a mienk, ami legfőbb, legjellegzetesebb ismertető jegyünk. A jövőt vizionáló költői sugallat elénk vetíti a koc-

kázat óriási súlyát: a kisebbségek és népek felett is ott lebeg a szétszórátás, avagy bizonyos világerők kohójában történő nyomtalan megsemmisülés, a feloldódás, a beolvadás veszélye. A templomépítést nem csupán költői sugallat sürgeti. Amint a nemzet, a haza, a közös Európa-ház is csak összefogással, a független nemzetek önkéntes társulásával, a sajátos és az egyetemes dimenzióinak megőrzésével, összehangolásával, közös akarattal építhető fel.

A kötet, a jelképes híd másik támpillére – *Nemzet a csillagokban* – a tárgyi és szellemi erőink erőteljes mozgósítása révén épülhet fel. S ez nem csupán szorgalom, akarat kérdése, hanem folytonos küzdelem, külső és belső erőkkel egyaránt. Lennie, léteznie kell egy olyan nemzetstratégiának, amelynek horizontján ott sejlik a csillagokba magasodó nemzet, avagy a magasban egységesülő közösségi akarat: az együvé tartozók közös hazája, otthona: haza, a magasban illyési álma, amelyben „az ég, az ember és a föld” Dobos László által tételezett harmóniáját nem veszélyezteti semmi sem. Mi kerülhet veszélybe? A megmaradás, a múlt/jelen/jövő koordinátáira kivetülő, a megmaradást vagy megsemmisülést vizionáló léthelyzet. Beszédes példája ennek a marosszentimrei kálvinista templomnak a dél-erdélyi magyarság elsorvadását vizionáló, a lét és nemlét szimbólumává magasló költői példázata – Áprily Lajosnak, Jékely Zoltánnak, Kányádi Sándornak és Ferenczes Istvánnak a pusztulás folyamatát nyomon követő „transsylvania” versében –, az a tragikus, önszejtő folyamat, amely a valamikori históriás múlttól, az apadó gyülekezeten át az ajtóra kerülő mázsás lakatig, a bibliás sirámot idéző jajkiáltásig: „Hát kit szeretsz itt, s kit büntetsz, Uram?” Mire volna szükség ahhoz, hogy e vészes folyamatot megállítsuk? Az elapadás, az elvándorlás, a kihalás révén nem csupán egy falu, egy közösség templomának falai közt nemul el az ima, a zsoltár, hanem – Dél-Erdély mellett – a Mezőség, Máramaros, a Bánát magyarságának elsorvadásához vezet,

közvetve pedig a magyar nemzet sorsát is befolyásolja. A vészes folyamat eredőit kutatva, messzibb, általánosabb jelenségekre is gondolnunk kell. A nemzeti sorskérdések felett virrasztó szerző az eredők, az okok sorozatára utal: „többszörös trianoni szétszaggatottság, kolonializáló önkényuralmi elnyomatás, forradalmi leveretés, külső és belső száműzetés, emigráció, szétszóródás, hontalanná idegenítés, vészes roncsársadalmi megkisebbségi és diaszpóra létbe taszítottság: ez szegélyezi és töredezi a magyarság kálváriás útját csak a legutóbbi időkben is.” És mégis vállalni kell a küzdelmet, vállalni a cselekvés parancsát! Bertha Zoltán a „tárgyi és szellemi értékek” mozgósításában, az erő és akarat összehangolásában, önmagunk megőrzésében, a lelki újjászületésben – „önmagunk revíziója”-ban –, a lelki közösség megteremtésében, spirituális nemzeti integritás megszületésében, a létgondok közös vállalásában, a szülőföldhöz való kötődés erősítésében, életigenlő optimizmusban jelöli meg azt az irányt, amelyen haladnunk kell, haladnunk érdemes, amely létgondjaink megoldásához, a megmaradáshoz vezet, amint azt Sütő András korparancs-érvényűen megfogalmazta: „itt maradni kell akkor is, hogyha nem lehet”. Itt maradni akkor is, ha sorsunk rosszra fordulásakor magunk is oly keserűen fakadunk ki, akár Páll Lajos: „valójában elaludt az Isten”. Itt maradni Erdélyben, itt maradni a Kárpát-medencében! E küzdelemben, évtizedek múltán is sötét felhőként magaslik fölöttünk a Makkai Sándor erdélyi püspök által felvetett „possumus – non possumus”, a lehet – nem lehet alternatívája: vállaljuk-e vagy feladjuk a küzdelmet? Az egyén, a személyes indíttatás vagy/vagy válaszüjtja – érvelése, mentetegetőzése – emberileg érthető, elfogadható, azonban a közösség – a nemzet, a kisebbségbe sodort nemzet rész – a társadalom viszonylatában semmiképp! Ott, abban a Kós Károly megfogalmazta cselekvés, munka lehet az egyetlen járható út, az „ahogy lehet”, a „muszáj” parancsa, a templomépítés: a szellemiekben és a konkrét

társadalomépítés területén egyaránt. Költők, írók vallomásainak citálásával hirdeti a megmaradás programját, a hitet, hogy a nemzet magára talál, nemcsak az Apáczai–drámában vizionált csillagokban, „ha máshol nem is – ott mindenképp”.

Bertha Zoltán a két tartópillér közti szellemi építkezéshez biztos kézzel, kiváló tájékozódási képességgel, meggyőző érveléssel keresi és találja meg „a munkásokat”. Mindenekelőtt Ady Endrében, akinek „kivételes hatása alól teljességgel szinte senki, korábban sem vonhatta ki magát”, amiként „az új utakat kereső romániai magyar írók, költők szinte egytől egyik ősziknek tekintik Adyt”. A verseit Ady-Bibliaként olvasó/forogató/ídező költők, akik, Gellért Sándor példájára maguk is felülnek „Táltos-paripájá”-ra, a magyarság sorskérdéseinek példaadó és követésre méltó megszólaltatóját látják benne. A lírai példákban levonható következtetés az élő örökség üzenetét hordozza az utókor számára. Hozzá hasonlóan, előttünk is ott lebeg a kérdés: mit ér az ember, ha magyar? A nemzetéért aggódó szellemi egyéniség sosem térhet ki e kérdés megválaszolása elől! Nem tért ki Áprily Lajos sem, kinek életműve „nemzeti literatúránk számos alapvető jellegminőségét” hordozta „a Golgota-fellegek tövében is”. Az „építők” lustrájából nem hiányozhat Tamási Áron sem, aki „szerves összefüggéseket keres test és lélek, egyén és közösség, nemzet és emberiség, társadalom, természet, Isten, éthosz és esztétikum között”, aki szerint „az egészséges és termékeny világnézetnek három örök tényezője van az emberi lélek számára: az Isten, a természet és a társadalom”. Ebből az illusztris sorból nem hiányozhat Németh László – „a magyar irodalom egyik legcsodálatosabb tüneménye” – sem, kinek társadalomformáló eszméi nemzedékek sorának adtak s adnak ma is életvezető, gondolkodásra és cselekvésre buzdító programot: „a kultúra úttörőinek a nemzet szívén kell tartaniuk a fülük”. Életműve a magyar nemzeti sorskérdésekhez való felelős viszonyulást példázza: „a minő-

ség forradalmáról, a minőségtársadalom, az organikus és hivatásrendi új nemesség, a harmadikutas nemzetstratégia mibenlétéről, a kertgazdaság és Kert-Magyarország esélyeiről, az önálló magyar szellem »példanépi« és összemberi missziójáról, a közép-európai »tejtestvériség« szükségképpeniségéről, az értelmiségi jellegűvé humanizálódó, osztály nélküli társadalomról” vallott nézeteivel kívánta elősegíteni, befolyásolni a magyar társadalom fejlődését. Illyés Gyula sürgető gondjának tekintette, hogy „hangot adjak azoknak a kétségbeesett jajoknak, amelyeket a magyarság iszonyatos romlása érzetén évtizedek óta hordozok magamban”, hogy megelőzze és meggátolja a társadalomban tapasztalt „lét- és identitásvesztés” nemzetrontó ártalmát. De nemcsak a belső, a tudatunkban dúló harcnak adott hangot, hanem a bennünket – a nemzetet és a kisebbségi sorsra kárhóztatott nemzeti kisebbségeket – sújtó negatív sorscsapásokat is szóvá tette: „a szellem nevében tiltakozni a mindenemű erőszak ellen, s vitathatatlan és fokozott hitelességgel szólni az egyetemes emberiség és emberség érdekében”. Az „ötágú síp” metaforájával az elszakított nemzettestek szellemi életére kívánta felhívni a figyelmet, a „hajszályökerek” szóképe pedig az egészséges nemzetszemlélet forrásaira, eredőire, jelentőségére emlékeztette kortársait. A „haza, a magasban” gondolköre a magyar nemzet határokon fölülíró egységét kívánta a közgondolkodás paradigmájává emelni. Weöres Sándor költészete „az érzékiség és szellemiség, immanencia és transzcendencia, relativum és abszolutum kettőssége”-nek az egybefűzésével, -ötvözésével keresi a választ a lét kérdéseire, az öröklét titkaira.

És a sor folytatódik. Bertha Zoltánnak azokkal a kor- és pályatársaival, akik már nincsenek az élők sorában, egy újabb nemzedékkel, amelynek tagjai ugyancsak a nemzetépítés napszámosaiként álltak a megmaradásunkért küzdők közé. A két rokonlelkű poeta – Nagy László és Szilágyi Domokos – embematikus költeményének (*Menyegző*, illetve

Tengerparti lakodalom) elemzésével mutat rá a közös jegyekre, „belső hasonlatosságai”-ra: a „szemléletes-érzékletes képek zuhatagában koncentrálnak a létösszegzés, emberi és kozmikus sorshelyzetek archaikus-időtlen távlatú mitologizációjá”-ra. A „csapatba” sorolja Lászlóffy Csabát is, aki „megszólító erővel ragadja el olvasóit a közösségi sorsirodalmisság és a szubjektivista élményíráiság, a tárgyias megjelenítés és az elvonatkoztató stilizálás, a vallomásos személyesség és a filozofikus önértelmezés megannyi értéktartományának irányába.” Az erdélyiek közül „segítségül hívja” Sigmond Istvánt is, aki a múlt század hatvanas-hetvenes éveinek erdélyi irodalmi életében egyike volt azoknak, akik „a magyar prózaművészet folyamatos európai korszakosításával (...) tovább gazdagította a jellegzetes kelet- vagy közép-európai abszurd-groteszk irodalmat”. Kis kitérővel a felvidéki Dobos László – „az égtartó ember” – személyiségének megidézésével példázza a kisebbség sorsba jutott magyarság létküzdelmének irodalmi kivételését, aki életművével „teremtő és megtartó példát adott népünk, nemzetünk számbavételének, egybetartásának, öngazdagításának erőfeszítéseiből – és csodájából (...) az egyetemes magyarság állandó és eleven sorgondjait elemezve vált útmutató klasszikussá, életigenlő európai nagysággá”

Az elődök sorában különös hely illeti meg Bertha Zoltán példaképeit, irodalomtörténeti ideáljait, kiknek méltó folytatója, a tőlük nyert indíttatás kiváló minőségű kiterjesztőjévé vált. Czine Mihály, kinek „szellem- és irodalomtörténeti credo”-jának a középpontjában mindvégig azok örökségének a megtartása és tudatosítása állt, akik magyarság és minőség egysége szerint vállalták a küldetést e nép és nemzet megmentésére és felemelésére: a közösségi megmaradás ügyének szolgálatára”. Ma is időszerűek és irányadóak a *Kereszténység és magyarság* című írásából idézett gondolatok: „magyarság, vallás, kultúra – nemzet és szellem: összeforrottságában kölcsönösen feltételezi egy-

mást. Mindig megújuló lélek nélkül nincsen magyarság, de valódi, éltető szellemi – spirituális és intellektuális – értékrend és eleven hagyomány sem létező nemzeti közösség nélkül”. Ha a Czine Mihály személyiségét megidéző sorokból a nagy elődöt megillető tisztelet hangja szól, a Görömbei Andrásról szóló írásban a szeretet többletérzését érezzük, akit szellemekben, nagyságban, erkölcsi tartásban egyaránt a nagyság jelzővel illet. „Egyszemélyes intézmény”, iskolateremtő alkat és személyiség, „ő képviseli különleges erővel és viszi, műveli, gazdagítja tovább azt az elidegeníthetetlen nemzeti és egyetemes hagyományt, amely hazánkban évszázadok óta van kitéve fenyegető erők támadásának”. Az EU-ba történő belépésünk előtt adott hangot meggyőződésének: „az európai történelemnek nemzeti közösségként leszünk alakítói vagy áldozatai. Nemzeti felelősségünket nemzeti szétszórtságunk is sokszorozza, hiszen az elszakított és nemzeti létben veszélyeztetett kisebbségi magyarság és a nyugatra szóródott magyarság számára is csak erős karakterű, kemény tartással rendelkező, életakarattal áthatott nemzet adhat közösségi létbizalmat”. Hitte és vallotta: „csak a remekművek válhatnak tartósan az önismeret forrásává (...) irodalmunk egyik fő vonulata a nemzeti önismeret semmi mással nem helyettesíthető megnyilatkozása, a nemzeti lét rejtett, de létező tartományainak föltárása, fényre hozása”. Ezzel szemben a sorsirodalommal az ezredvégen szembeszegülő, a „szövegszerűség” egyedulalmát hirdető irodalmi kánon „megfosztotta az irodalmat az emberi létértelmezés teljességének lehetőségétől, amiből pedig semmilyen emberi gond ki nem zárható”.

Bertha Zoltán a debreceni irodalomtörténeti iskola neveltjeként folytatja tovább kedves tanára, mentora örökségét: a nemzeti sorsirodalom anyaországi és az elszakított tájhazákban született alkotások ismertetését, értő, konok szorgalommal történő számbavételét. E kötetben a kárpátaljai Nagy Zoltán Mihály regénytrilógiájára hívja fel a figyel-

met. *A sátán fattya*, a *Tölgyek alkonya*, *A teremtés legnehezebb napja* című regényekből összeálló trilógia „a kettős – mert egyszerre általános emberi-társadalmi és sajátosan nemzeti-kisebbségi – elnyomatás artisztikusan és plasztikusan kidolgozott, veretes irodalmi példázata, kiemelkedő nemzeti önismereti értéktanúsítással”.

A számbavétel részei a pályatársakat méltató alkalmi köszöntések is, azoké – Márkus Béláé, Alföldy Jenőé, Vasy Gézáé –, akik „az életérdekű élő irodalom patrónusai”. Bertha Zoltánnak nemcsak pályatársai, hanem elkötelezettségükben is „a templom-építők”, „a hídépítők” sorát gyarapítják, ott találjuk/tudjuk őket az irodalom „közszolgálati, örökérvényű értékeket tudatosító, népszerűsítő, érték- és nemzetközpontú irodalmat szolgáló/hirdető „vándorprédikátorok” között. Ugyane törekvés- és gondolatkörbe sorolható a Kődöbocz Gábor munkásságát és Elek Tibor új könyvét méltató írás. Közös bennük az elkötelezett odafigyelés a határon túli magyar szellemi termékekre, azokra az értékekre, amelyeknek az össznemzeti kultúrába való beépítésén munkálkodnak.

Bertha Zoltán jelen kötetével azon alkotásai sorát gyarapítja, amelyekkel élénk vetíti azt a szellemi horizontot, amelynek egén ott olvashatjuk a hatvanadik születésnapja tiszteletére kiadott vaskos kötet címében rögzített szavakat: nemzet – sors – identitás. E címszavak munkásságának élesen világító csillagai. Könyveit olvasva, indítékait keresve, szándékait fürkészve jutnak eszünkbe Németh Lászlónak a *Tanu* beköszöntő írásában olvasható sorok: „Hajótöröttek vagyunk, akik a csillagokat nézzük s a partot keressük, abban a hitben, hogy van part s a csillagok vezetnek.” Bertha Zoltán hite is ebből a forrásból nyeri éltető nedveit, hitből és szeretetből fakadó könyveit. E mostani kötet és mind a többi írójának jellemzését olvashatjuk a köszöntésére kiadott *In honorem...* kötetből: „Bertha Zoltán a debreceni iskola legnemesebb hagyományait és legtávlatosabb vízióit kiteljesítő írástudói

minőségében a kortárs magyar irodalom egyik emblematikus személyisége. A patalki örökséget a civis szellemiségével ötvözve azért lehet szakmája etalonja, mert a kivételes felkészültségen és tudós erudíción túl a léleklángra figyelő elhivatottság- és elhivatottság-tudatból is táplálkozni tud. Ekként lehet ő az irodalomtudománynak szakszerűen lélekteljes és lélekteljesen szakszerű művelője.” (Kődöbocz Gábor)

(Bertha Zoltán: *Nemzet a csillagokban. Lucidus Kiadó, Budapest, 2016. 228 o. ISBN 978-963-9465-93-0*)